॥ శ్రీవిష్ణుపాదాదికేశాన్తస్తోత్రమ్ ॥

.. shrIVishnupAdAdikesAntastotram ..

sanskritdocuments.org

September 11, 2017

.. shrIVishnupAdAdikesAntastotram ..

॥ శ్రీవిష్ణుపాదాదికేశాన్తస్తోత్రమ్ ॥

Sanskrit Document Information

Text title : VishnupAdAdikesAntastotram

File name : viShNupAdAdikeshAntastotra.itx

Category : vishhnu, stotra, shankarAchArya

Location : doc_vishhnu

Author : Adi Shankaracharya

Transliterated by : GSS Murthy murthygss at gmail.com

Proofread by : GSS Murthy murthygss at gmail.com

Translated by : GSS Murthy murthygss at gmail.com

Latest update : May 22, 2012

Send corrections to : Sanskrit@cheerful.com

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

September 11, 2017

sanskritdocuments.org

॥ శ్రీః ॥

Commentary and translation by GSS. Murthy

Adi Shankaracharya, also reverentially called as Shankarabhagavatpada, has composed this exquisite hymn in praise of Lord Vishnu. Lord Vishnu, with his bow
SArnga slinging over the shoulder holds in his four hands Panchajanya the conch, Sudarsana the disc, Nandaka the sword, and Koumodaki, the mace. He has
as his vehicle Garuda, the chief of the feathered race and as his seat Ananta, the chief of snakes. He has as his consorts Shridevi and Bhudevi. After praying to Vishnu's weapons, his vehicle, his seat and his consorts Shri Shankara prays to each of the parts of Vishnu's divine form starting from his feet [pAdAdi] and
ending in the hair[keShAnta] on his head.

The rendering in English which is not a word by word translation only conveys the gist of a verse and is based on a Sanskrit commentary, 'Bhakti mandakini' of
Shri. Purnasaraswati.

Shri Shankara first prays to Panchajanya, the conch.

లక్ష్మీభర్తుర్భుజాగ్రే కృతవసతి సితం యస్య రూపం విశాలమ్
నీలాద్రేస్తుఙ్గశృఙ్గస్థితమివ రజనీనాథబింబం విభాతి ।
పాయాన్నః పాఞ్చజన్యః స దితిసుతకులత్రాసనైః పూరయన్ స్వైః
నిధ్వానైర్నీరదౌఘధ్వనిపరిభవదైరమ్బరం కమ్బురాజః ॥ ౧ ॥

అన్వయః – యస్య విశాలం సితం రూపం లక్ష్మీభర్తుః భుజాగ్రే కృతవసతి
నీలాద్రేః తుఙ్గశృఙ్గస్థితం రజనీనాథబిమ్బమ్ ఇవ విభాతి సః కంబురాజః
పాఞ్చజన్యః నీరదౌఘధ్వనిపరిభవదైః దితిసుతకులత్రాసనైః స్వైః
నిధ్వానైః అమ్బరం పూరయన్ నః పాయాత్ ।

May Panchajanya the king of conches, whose sound surpasses the sound of thunder

and which terrifies the clan of the Daityas protect us. Positioned in the hand of Vishnu, LakShmi's protector, the broad white Panchajanya resembles the moon
at the peak of the Niladri, the blue mountain.

Note: Shri Shankara starts the hymn uttering the auspicious name of LakShmi, who
bestows things auspicious to her devotees. The sound of the conch is ' OM', the
sacred chant. Panchajanya also signifies Shabdabrahma. Niladri, blue in colour, is a mythical mountain to the North of Meru. As Vishnu is blue or dark in colour
the comparison of the conch in his hand to that of moon at the peak of Niladri is apt.

Having first prayed to PAncajanya, the conch which is a representation of Shabdabrahma, Shri Shankara now prays to the most important weapon of ViShnu,
namely the disc, Sudarsana, which represents the kAlachakra, the wheel of time:
ఆహుర్యస్య స్వరూపం క్షణముఖమఖిలం సూరయః కాలమేతమ్
ధ్వాన్తస్యైకాన్తమన్తం యదపి చ పరమం సర్వధామ్నాం చ ధామ ।
చక్రం తచ్చక్రపాణేర్దితిజతనుగలద్రక్తధారాక్తధారమ్
శశ్వన్నో విశ్వవన్ద్యం వితరతు విపులం శర్మ ఘర్మాంశుశోభమ్ ॥ ౨ ॥

అన్వయః – సూరయః యస్య స్వరూపమ్ క్షణముఖమ్ అఖిలమ్ ఏతమ్ కాలమ్ ఆహుః, యత్ అపి
ధ్వాన్తస్య ఏకాన్తమ్ అన్తమ్ (యత్) సర్వధామ్నామ్ పరమమ్ ధామ చ , చక్రపాణేః తత్
ఘర్మాంశుశోభమ్ విశ్వవన్ద్యమ్ దితిజతనుగలద్రక్తధారక్తధారమ్ చక్రం
విపులం శర్మ శశ్వత్ నో వితరతు ।

Let the disc of Chakrapani, whose edge is red with the flow of blood from the bodies of Daityas, which has the lustre of sun and which is worshipped by all, which is the ultimate end of all darkness, which is the ultimate abode of all

energy and which sages consider as the form of Entire Time starting from the shortest instance of a kShana, for ever dispense to us bounteous happiness. Note: The concept of Sudarsana chakra as a representation of kAlachakra is indeed very apt. There is nothing which is not annihilated by Time and nothing can survive its onslaught. Time only proves that Truth prevails over untruth. One twelfth part of a muhoorta is Kshana. One thirtieth of a full day is muhoorta.

Shri Shankara prays to sArnga, ViShNu's bow:
అవ్యాన్నిర్ఘాతఘోరో హరిభుజపవనామర్శనాధ్మాతమూర్తేః
అస్మాన్ విస్మేరనేత్రత్రిదశనుతివచఃసాధుకారైః సుతారః ।
సర్వం సంహర్తుమిచ్ఛోరరికులభువనం స్ఫారవిస్ఫారనాదః
సంయత్కల్పాన్తసిన్ధౌ శరసలిలఘటావార్ముచః కార్ముకస్య ॥ 3 ॥

అన్వయః – సంయత్కల్పాన్తసిన్ధౌ హరిభుజపవనామర్శనాధ్మాతమూర్తేః
శరసలిలఘటావార్ముచః,:సర్వమ్ అరికులభవనం సంహర్తుమ్ ఇచ్ఛోః, కార్ముకస్య
నిర్ఘాతఘోరః, త్రిదశనుతివచఃసాధుకారైః సుతారః, స్ఫారవిస్ఫారనాదః అస్మాన్
అవ్యాత్ ।

May the sound of the expanding twanging of the bow, whose high pitch is accompanied by the 'well done' exclamations of the praising devas protect us. The twanging sound is like that of thunder in the pralaya-like battle emanating from clouds made of streams of arrows, which are like water and the arm of Narayana acts as the wind which drives the clouds.

Note: The construction of the verse and the metaphor are both complex and the
commentator says so. Shankaracharya imagines the battle scene where Narayana is
using his bow continuously against the asuras. During the battle, devas are exclaiming, 'sAdhu, sAdhu' and the twang of the bow is heard as high pitched sound amidst the din. The sound is like that of thunder during the deluge at the end of a kalpa. The stream of arrows is like the cloud and the arm of Narayana

is the wind which is driving the cloud.

ShankarAchArya now meditates on the sword Nandaka :
జీమూతశ్యామభాసా ముహురపి భగవద్బాహునా మోహయన్తీ
యుద్ధేషూద్ధూయమానా ఝటితి తటిదివాలక్ష్యతే యస్య మూర్తిః ।
సోఽసిస్త్రాసాకులాక్షత్రిదశరిపువపుఃశోణితాస్వాదతృప్తో
నిత్యానన్దాయ భూయాన్మధుమథనమనోనన్దనో నన్దకో నః ॥ ౪ ॥

అన్వయః – యుద్ధేషు జీమూతశ్యామభాసా భగవద్బాహునా ఝటితి ఉద్ధూయమానా యస్య
మూర్తిః ముహురపి తటిత్ ఇవ మోహయన్తీ లక్ష్యతే సః
త్రాసాకులాక్షత్రిదశరిపువపుఃశోణితాస్వాదతృప్తః మధుమథనమనోనన్దనః
నన్దకః నః నిత్యానన్దాయ భూయాత్ ।

May the sword Nandaka which is satiated with the taste of the blood from the bodies of daityas who have eyes full of fear and which (thus) pleases the slayer of Madhu (Lord Vishnu) be for our eternal bliss. The sword while being swiftly moved in the battles by the Lord's arm which has the blue luster of a cloud causes confusion like lightening.
Note : Nandaka signifies the sword of Supreme Knowledge by which a devotee cuts
asunder AvidyA. The flashes of the moving sword against the blue hue of the Lord are compared to that of lightening in the blue clouds.

Now the poet prays to Kaumodaki, the mace which represents buddhi, intellect:
కమ్రాకారా మురారేః కరకమలతలేనానురాగాద్గృహీతా
సమ్యగ్వృత్తా స్థితాగ్రే సపది న సహతే దర్శనం యా పరేషామ్ ।
రాజన్తీ దైత్యజీవాసవమదముదితా లోహితాలేపనార్ద్రా
కామం దీప్తాంశుకాన్తా ప్రదిశతు దయితేవాస్య కౌమోదకీ నః ॥ ౫ ॥

అన్వయః – మురారేః కరకమలతలేన అనురాగాత్ గృహీతా, కమ్రాకారా సమ్యగ్వృత్తా అగ్రే స్థితా, యా పరేషామ్ దర్శనమ్ సపది న సహతే, దైత్యజీవాసవమదముదితా లోహితాలేపనార్ద్రా రాజన్తీ, దీప్తాంశుకాన్తా అస్య కౌమోదకీ దయితా ఇవ నః కామమ్ ప్రదిశతు ।

May Koumodaki (the mace) of Mura’s foe (Murari) which he holds tenderly in the
palm of his lotus-like hand, which is perfectly spherical and has an appealing shape, which stays in front and which does not at once tolerate the sight of enemies, which rejoices by (drinking) the liquor of daityas’ blood, which is wet by the smear of blood, which is shining, which appears pleasing because of the brilliance of its rays bestow us our wish like a beloved who bestows amorous favour : a beloved who has a shapely figure and is held tenderly by hand, who has right character, who is ever present in front, who does not tolerate the presence of others, who is enjoying the intoxication arising out of liquor, who is moistened with a red ointment and the border of whose dress is glowing .

Note : The translation is woefully inadequate to bring out the flavour of double entendre employed by the Acharya. The literary embellishment called SleShAlankAra consists in using appropriate words having double meanings which
are applicable to upamAna, the object to which a thing or action is compared as
well as the thing or action itself, upameya. To explain:- kamrAkArA= of fine shape, having a shapely figure; samyagvRuttA= nicely spherical, has right character ; pareShAm= of enemies, of others; daityajIvAsavamadamuditA= enjoying the intoxication caused by the liquor-like blood of Daityas, enjoying the intoxication caused by ‘daityajIvAsava’; lohitAlepanArdrA = wet with the smear of blood, moistened by red ointment; dIptAMShukAntA= (deepta,aMShu,kAntA) pleasing by the brilliant rays, (deepta, aMShuka, antA) the border of whose dress is glowing. KAmam = wish, amourous desire.

Now he prays to Garuda, ViShNu’s vehicle and banner
యో విశ్వప్రాణభూతస్తనురపి చ హరేర్యానకేతుస్వరూపో
యం సఞ్చిన్త్యైవ సద్యః స్వయమురగవధూవర్గగర్భాః పతన్తి ।
చఞ్చచ్చణ్డోరుతుణ్డత్రుటితఫణివసారక్తపఙ్కాఙ్కితాస్యమ్
వన్దే ఛన్దోమయం తం ఖగపతిమమలస్వర్ణవర్ణం సుపర్ణమ్ ॥ ౬ ॥

అన్వయః – యః తనురపి విశ్వప్రాణభూతః హరేః యానకేతుస్వరూపః చ, యమ్ సఞ్చిన్త్య ఏవ సద్యః ఉరగవధూగర్భాః స్వయమ్ పతన్తి, చఞ్చచ్చణ్డోరుతుణ్డత్రుటితఫణివసారక్తపఙ్కాఙ్కితాస్యమ్ (చఞ్చత్+చణ్డ +ఉరు+తుణ్డ+త్రుటిత+ఫణి+వసా+రక్త+పఙ్క+అఙ్కిత+ఆస్యమ్), ఛన్దోమయమ్ అమలస్వర్ణవర్ణమ్ తమ్ ఖగపతిమ్ సుపర్ణమ్ వన్దే ।

I bow to SuparNa, the king of birds who is the Vedas personified and who is stainless and golden in colour, who is the breath of Pranava(OM), and who though small in size is the vehicle as well as the banner of Hari. The very thought of him causes snake maids to abort the foetuses. His face is smeared with the slush of blood and marrow of snakes as he snaps them asunder with his wide open violently shaking beak.
Note: Garuda is considered vedAtmA. Visva can be interpreted as omkAra and
therefore he is ViSvaprAna.

Now the prayer is to Ananta, the king of serpents, who is the seat of Vishnu:
విష్ణోర్విశ్వేశ్వరస్య ప్రవరశయనకృత్సర్వలోకైకధర్తా
సోఽనన్తః సర్వభూతః పృథువిమలయశాః సర్వవేదైశ్చ వేద్యః ।
పాతా విశ్వస్య శశ్వత్సకలసురరిపుధ్వంసనః పాపహన్తా
సర్వజ్ఞః సర్వసాక్షీ సకలవిషభయాత్ పాతు భోగీశ్వరో నః ॥ ౭ ॥

అన్వయః – విశ్వేశ్వరస్య విష్ణోః ప్రవరశయనకృత్ సర్వలోకైకధర్తా సః సర్వభూతః పృథువిమలయశాః సర్వవేదైశ్చ వేద్యః విశ్వస్య శశ్వత్ పాతా సకలరిపుధంసనః పాపహన్తా సర్వజ్ఞః సర్వసాక్షీ సకలవిషభయాత్ భోగీశ్వరః అనన్తః నః పాతు ।

May the Lord of serpents, Anantha, who acts as an exalted bed for Vishnu, the Lord of the universe, protect us from the fear of all types of poison. He is the sole bearer of all the worlds, and has become everything. His glory is vast and unsullied. He is the one who has to be known through all the Vedas. He is the eternal protector of the universe. He is the destroyer of all enemies and all sins. He is omniscient and omnipresent.
Notes: Anantha is the sole bearer of the universe as Vishnu holds the universe

in his belly. It is not very clear how some of the epithets which are more appropriate to Vishnu himself are applicable to Anantha. The commentator is not
much of a help. Scholars could explain perhaps.

In the next two verses the sage meditates on LakShmi, the consort of Vishnu:
వాగ్భూగౌర్యాదిభేదైర్విదురిహ మునయో యాం యదీయైశ్చ పుంసామ్
కారుణ్యార్ద్రైః కటాక్షైః సకృదపి పతితైః సమ్పదః స్యుః సమగ్రాః ।
కున్దేన్దుస్వచ్ఛమన్దస్మితమధురముఖామ్భోరుహాం సున్దరాఙ్గీమ్
వన్దే వన్ద్యామశేషైరపి మురభిదురోమన్దిరామిన్దిరాం తామ్ ॥ ౮ ॥

అన్వయః – యామ్ ఇహ మునయః వాగ్+భూ+గౌరీ+ఆది+భేదైః విదుః, యదీయైః సకృదపి
పతితైః కారుణ్యార్ద్రైః కటాక్షైః పుంసాం సమగ్రాః సమ్పదః స్యుః చ,
కున్ద్+ఇన్దు+స్వచ్ఛ+మన్దస్మిత+మధుర+ముఖ+అమ్భోరుహామ్ సున్దరాఙ్గీమ్,
మురభిద్+ఉరో+మన్దిరామ్ అశేషైః అపి వన్ద్యామ్ తామ్ ఇన్దిరామ్ వన్దే ।

I bow to Indira (LakShmi), the beautiful-limbed, who is known by the sages as
VAgdevi, Bhudevi, Gauri etc, who is to be revered by everyone, who has the chest of the slayer of Mura as her abode, and whose lotus-like face is made pleasant by her smile as white as moon and Kunda flower. When her glances which
are moist with compassion are cast on persons even once, they bring all the wealth.

Notes: Shankarabhagavatpada quite clearly perceives LakShmi, Bhudevi, Gauri,
Sarasvati as different facets of the same Mother Goddess. The idea of LakShmi's
glances bestowing riches is amplified by Vedantadesika in his Shristuti,
యస్యాం దిశి విహరతే దేవి దృష్టిస్త్వదీయా తస్యాం తస్యామహమహమికాం తన్వతే సమ్పదోఘాః 'Oh Goddess, In whichever direction your glances are cast, in that direction torrents of wealth accumulate'.

యా సూతే సత్త్వజాలం సకలమపి సదా సంనిధానేన పుంసః
ధత్తే యా తత్త్వయోగాచ్చరమచరమిదం భూతయే భూతజాతమ్ ।
ధాత్రీం స్థాత్రీం జనిత్రీం ప్రకృతిమవికృతిం విశ్వశక్తిం విధాత్రీమ్
విష్ణోర్విశ్వాత్మనస్తాం విపులగుణమయీం ప్రాణనాథాం ప్రణౌమి ॥ ౯ ॥

అన్వయః – యా పుంసః సన్నిధానేన సకలమ్ అపి సత్త్వజాలమ్ సదా సూతే, యా తత్త్వయోగాత్ ఇదమ్ చరమ్ అచరమ్ భూతజాతమ్ భూతయే ధత్తే, తామ్ జనిత్రీమ్ ధాత్రీమ్
స్థాత్రీమ్ ప్రకృతిమ్ అవికృతిమ్ విశ్వశక్తిమ్ విధాత్రీమ్ విపులగుణమయీమ్
విశ్వాత్మనః విష్ణోః ప్రాణనాథామ్ ప్రణౌమి ।

She forever gives birth to all the sat (living and the non-living) due to the presence of Purusha (Narayana). As a consequence of the union with Him (Narayana), she holds all this moveable and the immoveable beings for (their) prosperity. She is the creator, the nurse and the supporter; she is the nature, the unchanging, the energy of the universe, the bestower. I bow to her of abundant qualities who is the beloved of Vishnu, the life-force of the universe.
Notes: LakShmi is prakruti and Narayana is Purusha. Prakruti and Purusha together cause and sustain the universe and all it contains. The oft-quoted verse of Gita could be recalled, 'మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహమ్ । సంభవః సర్వభూతానాం తతో భవతి భారత ॥' 'మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహమ్ । సమ్భవః సర్వభూతానామ్ తతో
భవతి భారత ॥'

Now the sage meditates on the particles of dust under the feet of Vishnu:
యేభ్యోఽసూయద్భిరుచ్చైః సపది పదమురు త్యజ్యతే దైత్యవర్గైః
యేభ్యో ధర్తుం చ మూర్ధ్నా స్పృహయతి సతతం సర్వగీర్వాణవర్గః ।
నిత్యం నిర్మూలయేయుర్నిచితతరమమీ భక్తినిఘ్నాత్మనాం నః
పద్మాక్షస్యాఙ్ఘ్రిపద్మద్వయతలనిలయాః పాంసవః పాపపఙ్కమ్ ॥ ౧౦ ॥

అన్వయః – యేభ్యః అసూయద్భిః దైత్యవర్గైః ఉచ్చైః ఉరు పదమ్ సపది త్యజ్యతే,

యేభ్యః సర్వగీర్వాణవర్గః మూర్ధ్నా ధర్తుమ్ సతతమ్ స్పృహయతి చ, అమీ పద్మాక్షస్య అఙ్ఘ్రి-పద్మ-ద్వయ-తల-నిలయాః పాంసవః భక్తినిఘ్నాత్మనామ్ నః పాపపఙ్కమ్ నిత్యమ్ నిచితతరమ్ నిర్మూలయేయుః ।

May the dust particles present under the lotus-like feet of Vishnu, the lotus-eyed thoroughly and continuously remove the slough of sin of ours who are
subservient to him through devotion. The daityas jealous of (the power of) those
dust particles quickly leave the exalted and wide place (of the sacred dust) while all the devas all the time desire to carry them on their head.

Notes: Daityas represent those who are evil in their behaviuor while Devas represent the good and the devoted. The commentator raises a doubt how there could be dust particles under the Lord's feet and answers that they are the pollen of flowers worn by the Devas on their crowns. That mud is a good remover
of slough is of course an observed fact.

Now the prayer is directed to the lines under the feet of Vishnu:
రేఖా లేఖాదివన్ద్యాశ్చరణతలగతాశ్చక్రమత్స్యాదిరూపాః
స్నిగ్ధాః సూక్ష్మాః సుజాతా మృదులలితతరక్షౌమసూత్రాయమాణాః ।
దద్యుర్నో మఙ్గలాని భ్రమరభరజుషా కోమలేనాబ్జిజాయాః
కమ్రేణామ్రేడ్యమానాః కిసలయమృదునా పాణినా చక్రపాణేః ॥ ౧౧ ॥

అన్వయః – అబ్జిజాయాః భ్రమరభరజుషా కోమలేన కమ్రేణ కిసలయమృదునా పాణినా ఆమ్రేడ్యమానాః, చక్రపాణేః చరణతలగతాః చక్రమత్స్యాదిరూపాః స్నిగ్ధాః సూక్ష్మాః సుజాతాః మృదులలితతరక్షౌమసూత్రాయమాణాః రేఖాః నః మఙ్గలాని దద్యుః ।

May the fine soft and well formed lines under the feet of ChakrapANi, which are in the shapes of wheel, fish etc. and which look like soft and graceful silk threads and which are being repeatedly massaged by LakShmi's lovely hand which
is soft as sprout and is accompanied by swarms of bees, bestow on us all that

are auspicious.
Notes: As the hands of LakShmi are fragrant, red and soft as tender sprout, bees
crowd around them thinking that they are indeed tender sprouts! AmreDyamAna has
to be contextually interpreted as repeated touching or massaging, although
lexicon-meaning of AmreDana is ‘ a repeated word’.

ShankarAcArya now worships the feet of Vishnu, when he straddled the universe
as Vamana, the dwarf in vamanavatara:
యస్మాదాక్రామతో ద్యాం గరుడమణిశిలాకేతుదణ్డాయమానాత్
ఆశ్చ్యోతన్తీ బభాసే సురసరిదమలా వైజయన్తీవ కాన్తా ।
భూమిష్ఠో యస్తథాన్యో భువనగృహబృహత్స్తమ్భశోభాం దధౌ నః
పాతామేతౌ పయోజోదరలలితతలౌ పఙ్కజాక్షస్య పాదౌ ॥ ౧౨ ॥

అన్వయః - ద్యామ్ ఆక్రామతః గరుడమణిశిలాకేతుదణ్డాయమానాత్ యస్మాత్ ఆశ్చ్యోతన్తీ
అమలా సురసరిత్ కాన్తా వైజయన్తీ ఇవ బభాసే, తథా భూమిష్ఠః యః అన్యః
భువనగృహబృహత్స్థంభశోభామ్ దధౌ, ఏతౌ పయోజోదరలలితతలౌ
పఙ్కజాక్షస్య పాదౌ నః పాతామ్ ।

May the feet of Vishnu, the lotus-eyed which are as soft as the inside of the lotus protect us. (During Vamana incarnation) when one of the feet was straddling the skies looking like a giant flag-staff made of emerald, the pure Ganga, the river of Gods, flowing from it looked like the flag. The other foot placed on the ground looked like a giant pillar of the house-like earth.
Notes: In this verse the sage visualizes the scene when Vamana occupied the skies with one foot while his other foot was firmly placed on the earth.

The sage continues his contemplation of Vamana Avatara in this verse.
ఆక్రామద్భ్యాం త్రిలోకీమసురసురపతీ తత్క్షణాదేవ నీతౌ
యాభ్యాం వైరోచనీన్ద్రౌ యుగపదపి విపత్సమ్పదోరేకధామ ।

తాభ్యామ్ తామ్రోదరాభ్యాం ముహురహమజితస్యాఞ్చితాభ్యాముభాభ్యామ్
ప్రాజ్యైశ్వర్యప్రదాభ్యాం ప్రణతిముపగతః పాదపఙ్కేరుహాభ్యామ్ ॥ ౧౩ ॥

అన్వయః – త్రిలోకీమ్ ఆక్రామద్భ్యామ్ యాభ్యామ్ అసురసురపతీ వైరోచనీన్ద్రౌ తత్క్షణాత్
ఏవ యుగపత్ అపి విపత్సమ్పదోః ఏకధామ నీతౌ,తాభ్యామ్ ప్రాజ్యైశ్వర్యప్రదాభ్యామ్
అఞ్చితాభ్యామ్ ఉభాభ్యామ్ అజితస్య పాదపఙ్కేరుహాభ్యామ్ అహమ్ ముహుః ప్రణతిమ్
ఉపగతః ।

I repeatedly surrender to the unconquered Vishnu's graceful two pink-soled lotus-like feet, which bestow immense affluence and which while straddling the three worlds brought to Vairochani , the king of Asuras and to Indra, the king of Suras the pinAcle of misfortune and fortune simultaneously and together.
Note: During Vamana avatara, Bali the king of Asuras suffered utter humiliation
and Indra regained his affluence. The commentator explains ekadhAma (ekadhAma)
as parAkAShThA (parA kAShThA), which has been translated as 'pinnacle'. In
this hymn Vishnu is often referred to as Ajita.

Adi Shankara now contemplates on the infinite feet of virat purusha, extolled in
Purushasukta
యేభ్యో వర్ణశ్చతుర్థశ్చరమత ఉదభూదాదిసర్గే ప్రజానామ్
సాహస్రీ చాపి సంఖ్యా ప్రకటమభిహితా సర్వవేదేషు యేషామ్ ।
వ్యాప్తా విశ్వంభరా యైరతివితతతనోర్విశ్వమూర్తేర్విరాజో
విష్ణోస్తేభ్యో మహద్భ్యః సతతమపి నమోఽస్త్వంఘ్రిపఙ్కేరుహేభ్యః ॥ ౧౪॥

అన్వయః – ఆదిసర్గే ప్రజానాం చతుర్థః వర్ణః యేభ్యః ఉదభూత్, అపి చ యేషామ్
సాహస్రీ సంఖ్యా సర్వవేదేషు ప్రకటమ్ అభిహితా, అతివితతతనోః విశ్వమూర్తేః
విష్ణోః యైః విశ్వంభరా వ్యాప్తా తేభ్యః మహద్భ్యః అంఘ్రిపఙ్కేరుహేభ్యః

సతతమ్ అపి నమః అస్తు ।

All the time let there be salutations to Vishnu's innumerable great lotus-like feet which occupied the whole of the earth, while Vishnu as Viratpurusha spanned
the whole universe. All the Vedas have indeed clearly proclaimed the infinitude of those feet and from those feet were born the fourth varna of the peoples at the time of Primeval Creation.
Notes: The sage visualizes the virat purusha of purushasukta and prays to the infinite feet of that Viratpurusha. 'Sahasra' although means one thousand really denotes the Innumerable.

విష్ణోః పాదద్వయాగ్రే విమలనఖమణిభ్రాజితా రాజతే యా
రాజీవస్యేవ రమ్యా హిమజలకణికాలంకృతాగ్రా దలాలీ ।
అస్మాకం విస్మయార్హాణ్యఖిలజనమనఃప్రార్థనీయాని సేయమ్
దద్యాదాద్యానవద్యా తతిరతిరుచిరా మఙ్గలాన్యఙ్గులీనామ్ ॥ ౧౪ ॥

అన్వయః - విష్ణోః పాదద్వయాగ్రే విమలనఖమణిభ్రాజితా, యా రాజీవస్య హిమజలకణికాలఙ్కృతా రమ్యా దలాలీ ఇవ రాజతే, సా ఇయమ్ ఆద్యా అనవద్యా అతిరుచిరా అఙ్గులీనామ్ తతిః అస్మాకమ్ అఖిలజనమనఃప్రార్థనీయాని విస్మాయార్హాణి
మఙ్గలాని దద్యాత్ ।

May the faultless pre-eminent enchanting line of toes, at the tip of Vishnu's feet, give us amazing good luck worthy of being prayed for by all. The line of toes looks resplendent with the spotless gem-like nails resembling a string of lotus petals resplendent with dew drops (at their tips).

Now the prayer is directed to the row of toe-nails of Vishnu :
యస్యాం దృష్ట్వామలాయాం ప్రతికృతిమమరాః సంభవన్త్యానమన్తః
సేన్ద్రాః సాన్ద్రీకృతేర్ష్యాస్త్వపరసురకులాశంకయాతంకవన్తః ।
సా సద్యః సాతిరేకాం సకలసుఖకరీం సమ్పదం సాధయేన్నః
చఞ్చచ్చార్వంశుచక్రా చరణనలినయోశ్చక్రపాణేర్నఖాలీ ॥ ౧౫ ॥

అన్వయః – సేన్ద్రాః అమరాః ఆనమన్తః యస్యామ్ అమలాయామ్ ప్రతికృతిమ్ దృష్ట్వా

అపరసురకులాశంకయా సాసూయకృతేర్ష్యాః సంభవన్తి సా
చఞ్చత్-చారు-అంశు-చక్రా చక్రపాణేః చరణనలినయోః నఖాలీ సాతిరేకామ్
సకలసుఖకరీమ్ సమ్పదమ్
నః సాధయేత్ ।

May the row of toe-nails of lotus-like feet of Vishnu, the wielder of the disc, provide us the all-transcending wealth which leads to every type of happiness. An expanding wheel of beautiful rays emanates from the row of nails. The Devas
bending low while prostrating to the Lord look at their own reflection in the spotless row of nails and have an apprehension that it is another group of Devas and feel jealous of them.
Notes: Quite clearly the type of wealth that the sage is seeking is salvation which transcends everything else. The row of nails is spotless and has a natural shine in which the Devas who have come to seek audience of Vishnu see their own
reflection and mistake the reflection to be another real group of Devas and they feel jealous of them as they have already been given protection by Vishnu! A nice exaggeration indeed!

The sage meditates on the front part of the feet of Vishnu:
పాదామ్భోజన్మసేవాసమవనతసురవ్రాతభాస్వత్కిరీట-
-ప్రత్యుప్తోచ్చావచాశ్మప్రవరకరగణైశ్చిత్రితం యద్విభాతి ।
నమ్రాఙ్గానాం హరేర్నో హరిదుపలమహాకూర్మసౌన్దర్యహారి-
-చ్ఛాయం శ్రేయఃప్రదాయి ప్రపదయుగమిదం ప్రాపయేత్ పాపమన్తమ్ ॥ ౧౭ ॥

అన్వయః – యత్
పాద-అమ్భోజన్మ-సేవా-సమవనత-సుర-వ్రాత-భాస్వత్-కిరీట-ప్రత్యుప్త-ఉచ్చావచ-అశ్మ-ప్రవర-కర-గణైః
చిత్రితమ్ విభాతి హరిత్-ఉపల-మహాకూర్మ-సౌన్దర్య-హారి-ఛాయమ్ శ్రేయఃప్రదాయి
హరేః ఇదమ్ ప్రపదయుగమ్ నమ్రాఙ్గానామ్ నః పాపమ్ అన్తమ్ ప్రాపయేత్ ।

May Vishnu's front part of the feet, which bestows all round well-being, terminate the sins of ours who are bent low before him. His front of the feet,

the elegance of which beats that of the shell of a tortoise made of emerald, looks colorful with the myriad hues of the gems on the Deva's crowns as they bend low placing their crowned heads at His feet.
Notes: Shankarabhagavatpada employs an unusually long compound word, which is
contrary to his style of simple lilting words. Perhaps he wanted to indicate to his contemporary pundits, that his normal style of simple words was not because
of his inability to compose verses with long and complex words and constructs!
[There appears to be no suitable word in common(non-medical) English to denote
the front portion of the feet.]

Next Shankaracharya meditates on the elegant legs of Narayana:
శ్రీమత్యౌ చారువృత్తే కరపరిమలనానన్దహృష్టే రమాయాః
సౌన్దర్యాఢ్యేన్ద్రనీలోపలరచితమహాదణ్డయోః కాన్తిచోరే ।
సూరీన్ద్రైః స్తూయమానే సురకులసుఖదే సూదితారాతిసంఘే
జఙ్ఘే నారాయణీయే ముహురపి జయతామస్మదంహో హరన్త్యౌ ॥ ౧౮ ॥

అన్వయః – శ్రీమత్యౌ, చారువృత్తే,
సౌన్దర్య-ఆఢ్య-ఇన్ద్రనీలోపల-రచిత-మహాదణ్డయోః కాన్తిచోరే, రమాయాః
కర-పరిమలన-ఆనన్ద-హృష్టే, సూరీన్ద్రైః స్తూయమానే, సురకులసుఖదే,
సూదితారాతిసంఘే, నారాయణీయే జఙ్ఘే ముహుః అపి అస్మదంహః హరన్త్యౌ జయతామ్ ।

May the well-rounded lustrous legs(shanks) of Narayana, which rob the beauty of
elegant staffs made of sapphire, which experience horripilation as LakShmi gently massages them with her hands, which destroy the groups of enemies(of Devas), which give happiness to the Devas and which are being praised by the great devotees ever flourish while removing all our sins.
Notes: As in earlier verses Devas represent the virtuous while their enemies represent the vicious.

Now Shankara concentrates on the knees of Vishnu:
సంయక్సాహ్యం విధాతుం సమమివ సతతం జఙ్ఘయోర్ఖిన్నయోర్యే
భారీభూతోరుదణ్డద్వయభరణకృతోత్తమ్భభావం భజేతే ।
చిత్తాదర్శం నిధాతుం మహితమివ సతాం తే సముద్గాయమానే
వృత్తాకారే విధత్తాం హృది ముదమజితస్యానిశం జానునీ నః ॥ ౧౯ ॥

అన్వయః – ఖిన్నయోః జఙ్ఘయోః యే సమ్యక్ సతతమ్ సాహ్యం సమం విధాతుమ్ ఇవ
భారీభూత-ఊరు-దణ్డ-ద్వయ-భరణ-కృత-ఉత్తంభ-భావమ్ భజేతే, సతాం మహితమ్
చిత్తాదర్శం నిధాతుం ఇవ వృత్తాకారే సముద్గాయమానే తే అజితస్య జానునీ నః
హృది ముదం విధత్తామ్ ।

May the unconquered Vishnu's knees which look as though they were the round jewel caskets meant for keeping the respected mirror of the minds of the virtuous bestow happiness in our hearts. The knees look as if they are stay-beams to support continuously in the right manner, the shanks which are under strain due to the weight of the thighs.

Notes: Here utprekShA, a well known figure of speech is employed to convey two different images. Vishnu's knee looks like a round jewel-casket for keeping a mirror. The mirror is the polished clean mind of the virtuous. It implies that the minds of the virtuous meditate on Vishnu's knees. The knee also looks as if it is a support-beam for the shank which is under strain due to the weight of the thigh!

Now the sage prays to the thighs of Vishnu:
దేవో భీతిం విధాతుః సపది విదధతౌ కైటభాఖ్యం మధుం చా-
ప్యారోప్యారూఢగర్వావధిజలధి యయోరాదిదైత్యౌ జఘాన ।
వృతావన్యోన్యతుల్యౌ చతురముపచయం బిభ్రతావభ్రనీలౌ
ఊరూ చారూ హరేస్తౌ ముదమతిశయినీం మానసే నో విధత్తామ్ ॥ ౨౦ ॥

అన్వయః – దేవః విధాతుః భీతిం విదధతౌ ఆరూఢగర్వౌ ఆదిదైత్యౌ కైటభాఖ్యం

మధుం అపి చ యయోః ఆరోప్య అధిజలధి సపది జఘాన, వృత్తౌ అన్యోన్యతుల్యౌ, చతురమ్ ఉపచయమ్ బిభ్రతౌ, అభ్రనీలౌ హరేః తౌ చారూ ఊరూ నః మానసే అతిశయినీమ్ ముదమ్ విధత్తామ్ ।

May Hari's rounded, robust, charming and symmetrical cloud-blue thighs instill bounteous joy in our minds. Vishnu instantly killed the first of Daityas, haughty Madhu and Kaitabha by placing them on those thighs amidst the ocean when
they were frightening Brahma.

Notes: The reference is to the Puranic story which narrates that the demons, Madhu and Kaitabha born from the excretion of Vishnu's ears started harassing Brahma and that Vishnu killed them by placing them on his thighs. Madhu and Kaitabha are strictly not Daityas as Daityas are those born of Diti. Commentator
explains that here Daitya has to be taken as a generic name for RakShasa's.

The sage meditates on the loins of Vishnu:
పీతేన ద్యోతతే యచ్చతురపరిహితేనామ్బరేణాత్యుదారమ్
జాతాలంకారయోగం జలమివ జలధేర్వాడవాగ్నిప్రభాభిః ।
ఏతత్పాతిత్యదాన్నో జఘనమతిఘనాదేనసో మాననీయమ్
సాతత్యేనైవ చేతోవిషయమవతరత్పాతు పీతాంబరస్య ॥ ౨౧ ॥

అన్వయః - చతురపరిహితేన పీతేన అమ్బరేణ జాతాలంకారయోగమ్, వాడవాగ్నిప్రభాభిః జలధేః జలమివ, యత్ ఉదారమ్ ద్యోతతే (తత్) పీతామ్బరస్య మాననీయమ్ జఘనమ్ పాతిత్యదాత్ అతిఘనాత్ ఏనసః నః ఏతత్ అవతరత్ ఏవ చేతోవిషయమ్ సాతత్యేన పాతు ।

May the revered loins of Vishnu of the golden-yellow robe continuously save our
minds, even by a mere descent into prayer, from the severe sins that cause us a degraded state. The loins skillfully covered by the (lower) garment look enchanting like the oceanic water made enchanting by the flames of vadava fire (submarine fire).

Notes: 1.pAtitya has been translated as ‘degraded state’. patitasya bhAvaH pAtityam- the state one falls to when one cannot adhere to the commands of Do’s
and Don’ts given by Sruti’s and Smriti’s. 2. Shankara uses a very significant word avatarat qualifying chetoviShayam. avatarat denotes the process of descending. As the commentator explains, it denotes the mind which has just started to descend into a state of meditation or prayer. A mere attempt to pray or meditate should be enough to clear ones sins!

The salutations are now directed to the girdle of Vishnu:

యస్యా దామ్నా త్రిధామ్నో జఘనకలితయా భ్రాజతేఽఙ్గం యథాబ్ధేః
మధ్యస్థో మన్దరాద్రిర్భుజగపతిమహాభోగసంనద్ధమధ్యః ।
కాఞ్చీ సా కాఞ్చనాభా మణివరకిరణైరుల్లసద్భిః ప్రదీప్తా
కల్యాం కల్యాణదాత్రీ మమ మతిమనిశం కమ్రరూపా కరోతు ॥ ౨౨ ॥

అన్వయః – యస్యాః జఘనకలితయా దామ్నా త్రిధామ్నః అఙ్గమ్ యథా అబ్ధేః
మధ్యస్థః భుజగపతి-మహాభోగ-సంనద్ధ-మధ్యః మన్దరాద్రిః భ్రాజతే, సా
కాఞ్చనాభా కమ్రరూపా కల్యాణదాత్రీ ఉల్లసద్భిః మణివరకిరణైః ప్రదీప్తా
కాఞ్చీ మమ మతిమ్ అనిశమ్ కల్యాం కరోతు ।

May Vishnu’s gold-hued elegant girdle which bestows auspiciousness and which
is glowing by the radiating rays of precious gems make my mind clever and agreeable always. The waist of Vishnu, of three abodes, with the strings of the girdle tied around the loins looks like the Mandara mountain in the center of the ocean with the hoods of Vasuki tied around it.
Notes: The allusion is to the churning of ocean by Sura’s and Asura’s. Vishnu is
called ‘tridhAman’, one who has three abodes. The three abodes, as per the commentator, could be construed as a) states of wakefulness, dream and sleep; b)
Rik, yajus, Sama Veda’s; c) bhuloka, bhuvarloka and suvarloka; d) sun, moon, and

fire the three forms of Tejas. In passing, the commentator quotes this interesting verse without indicating the source: 'న దేవా యష్టిమాదాయ రక్షన్తి పశుపాలవత్ । యం యం రక్షితుమిచ్ఛన్తి బుద్ధ్యా సంయోజయన్తి తమ్ ॥' Gods do not provide protection in the manner of a cow-herd with a stick in hand. Whomsoever they want to protect, they endow him with the right reasoning.

Shri Shankara takes us along to meditate on the navel of Vishnu:
ఉన్నమ్రం కమ్రముచ్చైరుపచితముదభూద్యత్ర పత్రైర్విచిత్రైః
పూర్వం గీర్వాణపూజ్యం కమలజమధుపస్యాస్పదం తత్పయోజమ్ ।
యస్మిన్నీలాశ్మనీలైస్తరలరుచిజలైః పూరితే కేలిబుద్ధ్యా
నాలీకాక్షస్య నాభీసరసి వసతునశ్చిత్తహంసశ్చిరాయ ॥ ౨౩ ॥

అన్వయః - ఉన్నమ్రమ్ కమ్రరూపమ్ విచిత్రైః పత్రైః ఉపచితమ్ యత్ర పూర్వమ్ కమలజమధుపస్య ఆస్పదమ్ తత్ గీర్వాణపూజ్యమ్ పయోజమ్ ఉదభూత్, యస్మిన్ నీలాశ్మనీలైః తరలరుచిజలైః పూరితే, (తస్మిన్) నాలీకాక్షస్య నాభీసరసి నః చిత్తహంసః చిరాయ వసతు ।

May the swan-like mind of ours live eternally in the lotus-eyed Vishnu's lake-like navel filled with the emerald-blue water-like tremulous lustre. In that lake-like navel long back the lofty, beautiful lotus grew which was revered by Deva's and which became the seat of bee-like Brahma.
Notes: Shankara uses a fine metaphor(rUpaka) to describe the navel of Vishnu. The
navel is a lake, with lustrous blue water, in which a lotus grew which became an
abode for a bee called Brahma! Our mind is a swan which should eternally dwell
in that lake.

Now the salutations are to the actual lotus coming out of the navel of Vishnu:
పాతాలం యస్య నాలం వలయమపి దిశాం పత్రపఙ్క్తీర్నగేన్ద్రాన్
విద్వాంసః కేసరాలీర్విదురిహ విపులాం కర్ణికాం స్వర్ణశైలమ్ ।
భూయాత్తాయత్స్వయంభూమధుకరభవనం భూమయం కామదం నో
నాలీకం నాభిపద్మాకరభవమురు తన్నాగశయ్యస్య శౌరేః ॥ ౨౪ ॥

అన్వయః – విద్వాంసః ఇహ యస్య నాలమ్ పాతాలమ్, దిశామ్ వలయమ్ పత్రపఙ్క్తీః,
నగేన్ద్రాన్ కేసరాలీః, స్వర్ణశైలమ్ విపులామ్ కర్ణికామ్ విదుః, నాగశయ్యస్య శౌరేః
తత్ నాభిపద్మాకరభవమ్ గాయత్స్వయంభూమధుకరభవనం భూమయమ్ ఉరు నాలీకమ్
నః కామదమ్ భూయాత్ ।

May the lotus,in which is seated Brahma singing (praises of the Lord) like a humming bee, and which is growing out of the lake-like navel of Sauri, who has a
serpent as his bed, be the fulfiller of all our wishes. The learned consider the netherworlds as the stalk of that earthly lotus, the directions as its petals,
the great mountains as its filament-rows and the mountain Meru as its pericarp.

Notes: The commentator points out that calling Vishnu as Sauri, which is essentially an epithet of Krishna[belonging to Shoora dynasty], clearly brings out that Krishna is a complete avatara of Vishnu.
[pericarp- A botanical word-vessel containing seed formed from wall of ripened
ovary-The translator humbly leaves it at that!]

Now in the next two verses, the salutations are to the abdominal part of Vishnu's form.
ఆదౌ కల్పస్య యస్మాత్ప్రభవతి వితతం విశ్వమేతద్వికల్పైః
కల్పాన్తే యస్య చాన్తః ప్రవిశతి సకలం స్థావరం జఙ్గమం చ ।
అత్యన్తాచిన్త్యమూర్తేశ్చిరతరమజితస్యాన్తరిక్షస్వరూపే
తస్మిన్నస్మాకమన్తఃకరణమతిముదా క్రీడతాత్ క్రోడభాగే ॥ ౨౫ ॥

అన్వయః – కల్పస్య ఆదౌ ఏతత్ వితతమ్ విశ్వమ్ వికల్పైః యస్మాత్ ప్రభవతి,
కల్పాన్తే సకలమ్ స్థావరమ్ జఙ్గమమ్ చ యస్య అన్తః చ ప్రవిశతి,
అత్యన్తాచిన్త్యమూర్తేః అజితస్య తస్మిన్ అన్తరిక్షస్వరూపే క్రోడభాగే అస్మాకమ్
అన్తఃకరణమ్ అతిముదా చిరతరమ్ క్రీడతాత్ ।

May our mind joyously play for long in the abdominal part, which manifests

itself as the sky, of Vishnu, the unconquered, whose form is extremely beyond imagination. All this expanded universe came into being from that abdomen at the
beginning of the Kalpa(period of four yuga's) and all the immovable and the movable enter into that abdomen at the end of the Kalpa.
Notes: As per dictionary, kroDa means the chest, the portion between the shoulders. Commentator has interpreted it as the abdominal portion contextually.

కాన్త్యంభఃపూరపూర్ణే లసదసితవలీభఙ్గభాస్వత్తరఙ్గే
గమ్భీరాకారనాభీచతురతరమహావర్తశోభిన్యుదారే ।
క్రీడత్వానద్ధహేమోదరనహనమహావాడవాగ్నిప్రభాఢ్యే
కామం దామోదరీయోదరసలిలనిధౌ చిత్తమత్స్యశ్చిరం నః ॥ ౨౬ ॥

అన్వయః – కాన్తి-అమ్భః-పూర-పూర్ణే లసత్-అసిత-వలీ-భఙ్గ-భాస్వత్-తరఙ్గే
గంభీర-ఆకార-నాభీ-చతురతర-మహావర్త-శోభిని ఉదారే
ఆనద్ధ-హేమ-ఉదర-నహన-మహా-వాడవాగ్ని-ప్రభా-ఆఢ్యే
దామోదరీయ-ఉదర-సలిలనిధౌ నః చిత్తమత్స్యః చిరం క్రీడతు ।

May our fish-like mind play for long in the ocean-like abdomen of Damodara. The
lustre of Vishnu is the water; The abdominal folds are the dark waves; The deep
navel is the whirl-pool; the lustre of the golden girdle around the waist of Damodara is the sub-oceanic fire, VadavAgni.
Notes: The commentator elucidates: ‘ The import of the Acharya is that just as a
fish cannot exist out of water, may our minds reach a stage when they cannot live away from meditating on the form of Vishnu.’ The metaphor is complete in
all respects as a one to one correspondence has been beautifully brought out.

Shri Shankara's attention travels up the navel of Vishnu along the line of hair on
the abdomen.
నాభీనాలీకమూలాదధికపరిమలోన్మోహితానామలీనామ్
మాలా నీలేవ యాన్తీ స్ఫురతి రుచిమతీ వక్త్రపద్మోన్ముఖీ యా ।
రమ్యా సా రోమరాజిర్మహితరుచికరీ మధ్యభాగస్య విష్ణోః
చిత్తస్థా మా విరంసీచ్చిరతరముచితాం సాధయన్తీ శ్రియం నః ॥ ౨౭ ॥

అన్వయః - యా అధికపరిమలోన్మోహితానామ్ అలీనామ్ నాభీనాలీకమూలాత్ వక్త్రపద్మోన్ముఖీ
యాన్తీ రుచిమతీ నీలా మాలా ఇవ స్ఫురతి, సా మహితరుచికరీ రమ్యా విష్ణోః మధ్యభాగస్య రోమరాజిః నః చిత్తస్థా చిరతరమ్ ఉచితామ్ శ్రియమ్ సాధయన్తీ మా విరంసీత్ ।

May the line of hair on Vishnu's abdomen residing in our minds always continue
to bestow us deserved riches. The line of hair, the beauty of which is relished by the revered, looks like a lustrous string of blue bumble-bees traveling from the bottom of lotus-like navel towards the lotus-like face captivated by the strong fragrance (of the face).
Notes: Describing the streak of hair on the abdomen above the navel is not uncommon in Sanskrit literature. To cite an example, Kalidasa who most probably
preceded Shankaracharya, indulges in such description in Kumarasambhavam.

The sage beholds the soothing chest of Vishnu:
సంస్తీర్ణం కౌస్తుభాంశుప్రసరకిసలయైర్ముగ్ధముక్తాఫలాఢ్యమ్
శ్రీవాసోల్లాసి ఫుల్లప్రతినవవనమాలాఙ్కి రాజద్భుజాన్తమ్ ।
వక్షః శ్రీవత్సకాన్తం మధుకరనికరశ్యామలం శార్ఙ్గపాణేః
సంసారాధ్వశ్రమార్తైరుపవనమివ యత్సేవితం తత్ప్రపద్యే ॥ ౨౮ ॥

అన్వయః – కౌస్తుభాంశుప్రసరకిసలయైః సంస్తీర్ణమ్ ముగ్ధముక్తాఫలాఢ్యమ్
శ్రీవాసోల్లాసి ఫుల్ల-ప్రతినవ-వనమాలా-అఙ్కి రాజత్భుజాన్తమ్

మధుకరనికరశ్యామలమ్ శ్రీవత్సకాన్తమ్ శార్ఙ్గపాణేః వక్షః, యత్
సంసారాధ్వశ్రమార్తైః ఉపవనమివ సేవితమ్, తత్ ప్రపద్యే ।

I surrender to the Sarngapani (Vishnu)'s chest which acts as a garden-resort to those who are weary of the journey of samsara. The radiating rays of Kaustubha
gem are like new shoots; It is having an abundance of pearls(muktaphala) like custard apples(muktaphala); The presence of LakShmi (Shrivasa) is like the splendour of lotus(Shrivasa); It is marked by the blossoms of ever-fresh garland of forest-flowers(vanamala); glittering ends of shoulder(bhujanta) are like Bhurja trees(bhujanta); It is having the hue of swarm of bumble-bees; It is embellished by the Shrivatsa mark(ShrivrikSha=Aswatha tree).
Notes: The beauty of this verse can hardly be brought out in English as the similarity brought out between a garden and the chest of Vishnu is dependant on
the particular choice of words which convey two meanings. It is a case of upamA-alankAra fortified by shlesha(pun). Just as a weary traveler rests in a garden, full of blossoms and new shoots a virakta weary of samsara takes refuge in the chest of Vishnu. The commentator interprets Shrivatsa as ShrivrikSha.

Shankara hails the grandeur of Shrivatsa mark on Vishnu's chest:
కాన్తం వక్షో నితాన్తం విదధదివ గలం కాలిమా కాలశత్రోః
ఇన్దోర్బిమ్బం యథాఙ్కో మధుప ఇవ తరోర్మఞ్జరీం రాజతే యః ।
శ్రీమాన్నిత్యం విధేయాదవిరలమిలితః కౌస్తుభశ్రీప్రతానైః
శ్రీవత్సః శ్రీపతేః స శ్రియ ఇవ దయితో వత్స ఉచ్చైఃశ్రియం నః ॥ ౨౮ ॥

అన్వయః – కాలశత్రోః గలం కాలిమా ఇవ, ఇన్దోః బిమ్బమ్ అఙ్కః యథా, తరోః మఞ్జరీమ్ మధుప ఇవ, యః వక్షః నితాన్తమ్ కాన్తమ్ విదధత్,
కౌస్తుభశ్రీప్రతానైః అవిరలమిలితః, శ్రియః వత్స ఇవ దయితః, సః శ్రీమాన్
శ్రీపతేః శ్రీవత్సః నః ఉచ్చైః శ్రియమ్ నిత్యమ్ విధేయాత్ ।

May the lustrous Shrivatsa mark of Shripati, which is dear to LakShmi like a child
and which is densely mixed with the radiating lustre of Kaustubha gem, bestow

upon us the highest of riches. The Shrivatsa mark heightens the brilliance of Vishnu's chest like the blackness on the neck of Shiva, like the mark on the moon
and like a bumble-bee on the sprout of a tree.
Notes: Shrivatsa is a swirl of hair on the right side of the chest of Vishnu. Shankara explains the origin of the name by saying that it is dear to Shri(LakShmi) like a child Kaustubha is a gem which came up from the ocean of
milk when it was being churned by deva's and daitya's and which became an ornament to adorn Vishnu's chest. The highest of riches which the sage prays for
is clearly salvation.

Now Shankara's attention is drawn towards the brilliant Kaustubha gem.
సంభూయామ్భోధిమధ్యాత్సపది సహజయా యః శ్రియా సంనిధత్తే
నీలే నారాయణోరఃస్థలగగనతలే హారతారోపసేవ్యే ।
ఆశాః సర్వాః ప్రకాశా విదధదపిదధచ్చాత్మభాసాన్యతేజాం-
స్యాశ్చర్యస్యాకరో నో ద్యుమణిరివ మణిః కౌస్తుభః సోఽస్తు భూత్యై ॥ ౩౦ ॥

అన్వయః – అమ్భోధిమధ్యాత్ సపది సంభూయ నీలే హారతారోపసేవ్యే నారాయణోరస్థలగగనతలే సహజయా శ్రియా సన్నిధత్తే, సర్వాః ఆశాః ప్రకాశాః విదధత్, ఆత్మభాసా అన్యతేజాన్ చ అపిదధత్, ఆశ్చర్యస్య ఆకరః సః కౌస్తుభమణిః ద్యుమణిః ఇవ నః భూత్యై అస్తు ।

May the awe-inspiring Kaustubha gem which adorns the chest of Vishnu along with
LakShmi and which illuminates all the directions, bring us prosperity like sun does. Narayana's chest is blue like the sky. There are garlands on the chest like stars in the sky. Kaustubha gem is along with Shri(LakShmi), who was sahajA,(sister), [both having been born in the ocean of milk] like the sun which has a Shri(brilliance) which is sahajA(all its own). Kautubha gem's brilliance masks other lustres [the garlands] like sun's masks that of stars.

Notes: Shankara cleverly uses again pun at places to bring out similarity between
Kaustubha gem and the sun. As the commentator has brought out, there is a clear
suggestion to the birth of an outstanding luminary, an avatara-purusha, in this samsara-sagara who offers hopes to all.

Shankara prays to Jayanti, the garland worn by Vishnu: The garland is supposed to represent the five elements: pancha bhuta's.

యా వాయావానుకూల్యాత్సరతి మణిరుచా భాసమానాఽసమానా
సాకం సాకమ్ప్రమంసే వసతి విదధతీ వాసుభద్రం సుభద్రమ్ ।
సాఽరం సారఙ్గసంఘైర్ముఖరితకుసుమా మేచకాన్తా చ కాన్తా
మాలా మాలాలితాస్మాన్న విరమతు సుఖైర్యోజయన్తీ జయన్తీ ॥ ౩౦ ॥

అన్వయః - వాయౌ ఆనుకూల్యాత్ సరతి, యా మణిరుచా సాకమ్ అ-సమానా భాసమానా, (యా)
వాసుభద్రమ్ సుభద్రమ్ విదధతీ సాకమ్ప్రమ్ అమ్సే వసతి, సా సారఙ్గసంఘైః
ముఖరితకుసుమా మేచక-అన్తా కాన్తా మా-లాలితా జయన్తీ మాలా అస్మాన్ సుఖైః అరమ్
యోజయన్తీ న విరమతు ।

May the garland Jayanti, tended dearly by LakShmi, never cease to quickly unite
us with happiness. While the wind blows comfortably, the garland shining incomparably by the brilliance of the gem, rests on the shoulders of Vishnu gently vibrating. The garland looking beautiful with dark blue tips (of flowers) and humming swarms of bees around the flowers keeps Vishnu happy.

Notes : The most striking feature of this verse as one recites it is the repetition of groups of letters endowing it with a umique sonorous quality. At the beginning and end of each pada(quarter of a verse) we can see this repetition. vAvA yAyA, bhAsamAnA samAnA etc. This is an acrobatics in versifying

which became popular among later poets. We need to note that although there
is a
repetition of syllables, words themselves are not repeated. This comes under
the
category of ‘Shabdalankara’, word-ornamentation and is called ‘yamaka’
(yamaka).
Suffice it to say that let alone endowing the verses with lyrical meaning, even
to construct such verses with some relevant meaning is itself very difficult.

Shankara looks at the top end of the shoulder of Vishnu:
హారస్యోరుప్రభాభిః ప్రతినవవనమాలాంశుభిః ప్రాంశురూపైః
శ్రీభిశ్చాప్యఙ్గదానాం శబలితరుచి యన్నిష్కభాభిశ్చ భాతి ।
బాహుల్యేనైవ బద్ధాఞ్జలిపుటమజితస్యాభియాచామహే తత్
బన్ధార్తిం బాధతాం నో బహువిహతికరీం బన్ధురం బాహుమూలమ్ ॥ ౩౨ ॥

అన్వయః – ప్రాంశురూపైః ఉరుప్రభాభిః ప్రతినవవనమాలాంశుభిః అఙ్గదానామ్
శ్రీభిః చ, నిష్కభాభిః చ యత్ శబలితరుచి భాతి, తత్ అజితస్య బన్ధురమ్
బాహుమూలమ్ బద్ధాఞ్జలిపుటమ్ అభియాచామహే । నః బాహుల్యేన
బహువిహతికరీమ్
బన్ధార్తిమ్ బాధతామ్ ।

We pray to the elegant top end of the shoulder of Vishnu, the unconquered,
‘May
it come in the way of the grief of bondage which greatly and repeatedly
torments
(us)’. The top end of the shoulder has acquired varied hues because of the long
and brilliant rays from the ever-fresh garland of forest flowers, the lustre of
the bracelet and the ornament on the chest.
Notes: The printed text uses ‘kabalitaruchi’ while the commentator uses
‘shabalitaruchi’. Here the version of the commentator has been adopted.

The sage contemplates on the innumerable arms of Vishnu:
విశ్వత్రాణైకదీక్షాస్తదనుగుణగుణక్షత్రనిర్మాణదక్షాః

కర్తారో దుర్నిరూపాః స్ఫుటగురుయశసాం కర్మణామద్భుతానామ్ ।
శార్ఙ్గం బాణం కృపాణం ఫలకమరిగదే పద్మశంఖౌ సహస్రమ్
బిభ్రాణాః శస్త్రజాలం మమ దధతు హరేర్బాహవో మోహహానిమ్ ॥ ౩౩ ॥

అన్వయః - విశ్వత్రాణైకదీక్షాః, తదనుగుణగుణక్షత్రనిర్మాణదక్షాః,
స్ఫుటగురుయశసామ్ అద్భుతానామ్ కర్మణామ్ కర్తారః, దిర్నిరూపాః, శార్ఙ్గమ్
బాణమ్
కృపాణమ్ ఫలకమ్ అరిగదే పద్మశంఖౌ సహస్రమ్ శస్త్రజాలౌ బిభ్రాణాః హరేః
బాహవః మమ మోహహానిమ్ దధతు ।

May the (many) shoulders of Hari nourish the destruction of Maya in me. The shoulders carry thousands of weapons such as Sarnga bow, sword, shield, disc, mace, lotus and conch, which are indescribable, which accomplish astonishing acts of evident great fame and which are dedicated to solely protecting the universe and accordingly efficient in creating dynamic warrior folk(Kshatriya's),.

Notes: The vision contemplated here is that of Vishnu of innumerable arms holding innumerable weapons like the Viswarupa of Gita. In Vishnusahasranama he
has a name, 'sarvapraharaNAyudha'[sarvapraharanayudha]. Anything can be a weapon
in his hands even a blade of grass. The printed text has 'sphuTaguNayashasAm' while the commentator has adopted 'spuTaguruyashasAm', which is the one chosen
here.

Now the neck of Vishnu is worshipped:
కణ్ఠాకల్పోద్గతైర్యః కనకమయలసత్కుణ్డలోత్థైరుదారైః
ఉద్యోతైః కౌస్తుభస్యాప్యురుభిరుపచితశ్చిత్రవర్ణో విభాతి ।
కణ్ఠాశ్లేషే రమాయాః కరవలయపదైర్ముద్రితే భద్రరూపే
వైకుణ్ఠీయేఽత్ర కణ్ఠే వసతు మమ మతిః కుణ్ఠభావం విహాయ ॥ ౩౪ ॥

అన్వయః - కణ్ఠాకల్పోద్గతైః కనకమయ-లసత్-కుణ్డల-ఉత్థైః ఉదారైః ఉద్యోతైః,

కౌస్తుభస్య అపి ఉరుభిః (ఉద్యోతైః) ఉపచితః యః చిత్రవర్ణః విభాతి, రమాయాః
కణ్ఠాశ్లేషే కరవలయపదైః ముద్రితే భద్రరూపే వైకుణ్ఠీయే అత్ర కణ్ఠే మమ
మతిః కుణ్ఠభావమ్ విహాయ వసతు ।

Casting off dullness, may my mind dwell on the beautiful neck of Vishnu, who has
his abode at Vaikuntha. There are marks of bangles of LakShmi on the neck due to
LakShmi's embrace around the neck. The neck has variegated hues arising out of
the scintillations of the jewels around the neck, the swinging golden ear-rings and the brilliance of Kaustubha gem.

The sage visualizes the lip of Vishnu likening it to sun:
పద్మానన్దప్రదాతా పరిలసదరుణశ్రీపరీతాగ్రభాగః
కాలే కాలే చ కమ్బుప్రవరశశధరాపూరణే యః ప్రవీణః ।
వక్త్రాకాశాన్తరస్థస్తిరయతి నితరాం దన్తతారౌఘశోభామ్
శ్రీభర్తుర్దన్తవాసోద్యుమణిరఘతమోనాశనాయాస్త్వసౌ నః ॥ ౩౫ ॥

అన్వయః – పద్మా-ఆనన్దప్రదాతా పరిలసత్-అరుణశ్రీ-పరీత-అగ్రభాగః యః కాలే
కాలే కమ్బు-ప్రవర-శశధర-ఆపూరణే ప్రవీణః (యః) వక్త్ర-ఆకాశ-అన్తర-స్థః
దన్త-తారా-ఓఘ-శోభామ్ నితరామ్ తిరయతి, అసౌ శ్రీభర్తుః దన్తవాసో-ద్యుమణిః
నః అఘ-తమో-నాశనాయ అస్తు ।

May the sun-like lip of Vishnu, the husband of LakShmi, destroy our darkness-like sins.
Vishnu's lip provides pleasure to padmA(LakShmi) in the manner sun provides pleasure to padma(lotus). In the front portion of the lip, there is the lustre of aruna(redness) similar to the lustre of Aruna being at the fore-front of the sun. Regularly Vishnu's lip expertly fills the moon-white conch with breath similar to sun filling up the conch-white moon. Being at the front of the sky-like mouth it masks the sparkling teeth in a manner that sun at the morning horizon masks the twinkling stars.

Notes : this verse demonstrates Shankaracharya's skill and imagination in weaving
a beautiful tapestry of simile and pun, which can truly be enjoyed in Sanskrit only. The reference is to lotus blooming on sunrise. Vishnu blows the conch when he has to fight the evil forces. Sun causes the growth of moon's face during the light-half of the month. Aruna is the charioteer of Sun, who perhaps is a personification of the red-glow that precedes the sunrise.

The sage looks at the star-like teeth of Vishnu:
నిత్యం స్నేహాతిరేకాన్నిజకమితురలం విప్రయోగాక్షమా యా
వక్త్రేన్దోరన్తరాలే కృతవసతిరివాభాతి నక్షత్రరాజిః ।
లక్ష్మీకాన్తస్య కాన్తాకృతిరతివిలసన్ముగ్ధముక్తావలిశ్రీః
దన్తాలీ సన్తతం సా నతినుతినిరతానక్షతాన్ రక్షతాన్నః ॥ ౩౬ ॥

అన్వయః – స్నేహ-అతిరేకాత్ యా నిజకమితుః అలమ్ విప్రయోగ-అక్షమా, వక్త్ర-ఇన్దోః
అన్తరాలే కృతవసతిః నక్షత్ర-రాజిః ఇవ
ఆభాతి,అతి-విలసన్-ముగ్ధ-ముతావలి-శ్రీః కాన్త-ఆకృతిః సా లక్ష్మీకాన్తస్య
దన్తాలీ నతి-నుతి-నిరతాన్ నః అక్షతాన్ రక్షతాత్ ।

May Vishnu's row of teeth which shines like a line of stars(feminine) right inside the moon-like mouth(masculine) as if she cannot feel separated from her
beloved because of excessive love towards him and which has the lustre of sparkling row of pearls and which has an endearing shape protect us who are engaged in prostrating to him and praising him.
Notes : This is an elegant example of exaggeration (utprekShA) where in the poet
imagines that the teeth being inside the mouth is as if the stars were inside the moon! And he sees a motive behind that. Stars which are traditionally considered as wives of the moon have taken residence right inside the moon to avoid separation from him!

The sage imagines the assembly of Deva's presided over by Vishnu:

బ్రహ్మన్బ్రహ్మణ్యజిహ్మాం మతిమపి కురుషే దేవ సంభావయే త్వామ్
శంభో శక్ర త్రిలోకీమవసి కిమమరైర్నారదాద్యాః సుఖం వః ।
ఇత్థం సేవావనమ్రం సురమునినికరం వీక్ష్య విష్ణోః ప్రసన్న-
స్యాస్యేన్దోరాస్రవన్తీ వరవచనసుధా హ్లాదయేన్మానసం నః ॥ ౩౮ ॥

అన్వయః – బ్రహ్మన్, బ్రహ్మణి అజిహ్మామ్ మతిమ్ అపి కురుషే? ; శంభో, దేవ, త్వాం సంభావయే । ; శక్ర, అమరైః త్రిలోకీమ్ అవసి కిమ్? ; నారదాద్యాః, సుఖమ్ వః (కిమ్)? ; ఇత్థమ్ సేవావనమ్రమ్ సురమునినికరమ్ వీక్ష్య ప్రసన్నస్య విష్ణోః వరవచనసుధా నః మానసమ్ హ్లాదయేత్ ।

Looking at the assembly of Deva's and sages who are bent with humility Vishnu enquires of them with delight, 'Oh! Brahma, I hope your mind is steadfast in concentrating on Brahman; Oh! Shambho, I respect you; Oh! Indra, are you taking
care of the three worlds along with Deva's? Oh! Narada and other sages, Are you
all well?' May the ambrosia of Vishnu's such precious speech bring joy to our minds.

Notes: Commentator explains that even Brahma has to meditate on Brahman in order
to do his duty of creation.

The sage experiences the pleasure of looking at Vishnu's cheeks:
కర్ణస్థస్వర్ణకమ్రోజ్జ్వలమకరమహాకుణ్డలప్రోతదీప్యన్-
మాణిక్యశ్రీప్రతానైః పరిమిలితమలిశ్యామలం కోమలం యత్ ।
ప్రోద్యత్సూర్యాంశురాజన్మరకతముకురాకారచోరం మురారేః
గాఢామాగామినీం నః శమయతు విపదం గణ్డయోర్మణ్డలం తత్ ॥ ౩౯ ॥

అన్వయః – యత్
కర్ణస్థ-స్వర్ణ-కమ్ర-ఉజ్జ్వల-మకర-మహా-కుణ్డల-ప్రోత-దీప్యత్-మాణిక్య-శ్రీ-ప్రతానైః పరిమిలితమ్ తత్ కోమలమ్ అలిశ్యామలమ్
ప్రోద్యత్-సూర్యాంశు-రాజత్-మరకత-ముకుర-ఆకార-చోరమ్ మురారేః గణ్డయోః మణ్డలమ్

నః గాఢామ్ ఆగామినీమ్ విపదమ్ శమయతు ।

May the soft bee-blue cheeks of Vishnu, the foe of Mura, destroy our impending
severe adversities. The lustre of the cheeks illumined by the scintillations of the ear rings in the shape of a shark made of rubies inset in Gold rivals that of an emerald mirror illumined by the rising sun.

వక్త్రాంభోజే లసన్తం ముహురధరమణిం పక్వబింబాభిరామమ్
దృష్ట్వా దష్టుం శుకస్య స్ఫుటమవతరతస్తుణ్డదణ్డాయతే యః ।
ఘోణః శోణీకృతాత్మా శ్రవణయుగలసత్కుణ్డలోస్త్రైర్మురారేః
ప్రాణాఖ్యస్యానిలస్య ప్రసరణసరణిః ప్రాణదానాయ నః స్యాత్ ॥ ౩౯ ॥

అన్వయః – యః వక్త్రామ్భోజే ముహుః లసన్తమ్ పక్వబిమ్బాభిరామమ్ అధరమణిమ్ దృష్ట్వా దష్టుం స్ఫుటమ్ అవతరతః శుకస్య తుణ్డదణ్డాయతే, శ్రవణయుగ-లసత్-కుణ్డల-ఉస్రైః శోణీకృతాత్మా ప్రాణాఖ్యస్య అనిలస్య ప్రసరణసరణిః మురారేః ఘోణః నః ప్రాణదానాయ స్యాత్ ।

May the nose of Murari which acts as the spreading path for his Prana vayu grant
us the breath of life The nose which appears red because of the rays from the pair of glittering ear-rings looks like the beak of a parrot descending to bite the gem-like lip, which is as charming as a ripe Bimba fruit, glittering in the lotus-like face.

Notes: The commentator remarks that as devotion to Lord is verily the Life-breath for a devotee, the sage is seeking that only. Bimba fruit gets red when it is ripe and comparing the lip to a Bimba fruit is a standard simile in Sanskrit literature. ghoNA as a feminine noun is the standard usage, but ghoNa is also encountered in literature as the commentator points out. usra is a rarely occurring word which means ray.

దిక్కాలౌ వేదయన్తౌ జగతి ముహురిమౌ సంచరన్తౌ రవీన్దూ
త్రైలోక్యాలోకదీపావభిదధతి యయోరేవ రూపం మునీన్ద్రాః ।
అస్మానబ్జప్రభే తే ప్రచురతరకృపానిర్భరం ప్రేక్షమాణే

పాతామాతామ్రశుక్లాసితరుచిరుచిరే పద్మనేత్రస్య నేత్రే ॥ ४० ॥

అన్వయః – మునీన్ద్రాః యయోః ఏవ రూపమ్ దిక్కాలౌ వేదయన్తౌ జగతి ముహుః సంచరన్తౌ త్రైలోక్యాలోకదీపౌ రవీన్దూ (ఇతి) అభిదధతి,
ఆతామ్ర-శుక్ల-అసిత-రుచి-రుచిరే అబ్జప్రభే ప్రచురతర-కృపా-నిర్భరమ్ (అస్మాన్) ప్రేక్షమాణే పద్మనేత్రస్య తే నేత్రే అస్మాన్ పాతామ్ ।

May those two lotus-like eyes of Padmanetra, which are charmingly coloured with
redness, whiteness, and blackness and which are looking at us full of compassion
protect us. The great sages consider the two eyes as the sun and the moon which are incessantly moving around the world like two lustrous lamps to indicate direction and time.

Notes: There are many references to sun and moon as the eyes of the Lord in Sruti's and Smriti's. Eyes are just like lotuses which have a black central portion, surrounded by a white portion and then the red petals, notes the commentator. It is a remarkable observation that both reckoning of time and direction are dependant on the sun and the moon.

The sage beholds the elegance of Vishnu's eye-brows in the next two verses:
పాతాత్పాతాలపాతాత్పతగపతిగతేర్భ్రూయుగం భుగ్నమధ్యమ్
యేనేషచ్చాలితేన స్వపదనియమితాః సాసురా దేవసంఘాః ।
నృత్యల్లాలాటరఙ్గే రజనికరతనోరర్ధఖణ్డావదాతే
కాలవ్యాలద్వయం వా విలసతి సమయా వాలికామాతరం నః ॥ ४१ ॥

అన్వయః – యేన ఈషత్ చాలితేన సాసురా దేవసంఘాః స్వపదనియమితాః, రజనికర-తనోః అర్ధ-ఖణ్డ-అవదాతే లాలాట-రఙ్గే నృత్యత్ (యత్) వాలికా-మాతరం సమయా కాలవ్యాలద్వయం వా (ఇతి) విలసతి (తత్) భుగ్నమధ్యం భ్రూయుగం నః పాతాల-పాతాత్ పాతాత్ ।

May the eye-brows, bowed at centre, of Vishnu, who has the chief of the feathered as his transport, save us from falling to the nether-world (Naraka). Just by a little movement of the eye-brows of Vishnu, Deva's along with Asura's

are controlled at their places of duty. The eye-brows dancing in the stage-like forehead which is elegantly shaped as a half-moon are sportive and look as though like a pair of black serpents near their mother in the form of the ear-ornament,.

Notes: The prayer is to make the devotee tread the path of virtue so that he may
not fall into Naraka, the equivalent of hell. There is a mix up of rUpaka and utprekShA. The discerning may find it contrived. Word vAlikA is not listed in standard dictionaries. The commentator interprets it as karNabhUShaNavisheShaH quoting Vaijayanti Lexicon. The ornament is perhaps shaped like a big snake.

లక్ష్మాకారాలకాలిస్ఫురదలికశశాఙ్కార్ధసందర్శమీలన్-
నేత్రామ్భోజప్రబోధోత్సుకనిభృతతరాలీనభృఙ్గచ్ఛటాభే ।
లక్ష్మీనాథస్య లక్ష్యీకృతవిబుధగణాపాఙ్గబాణాసనార్ధ-
-చ్ఛాయే నో భూరిభూతిప్రసవకుశలతే భ్రూలతే పాలయేతామ్ ॥ ౪౨ ॥

అన్వయః –
లక్ష్మ-ఆకార-అలక-అలి-స్ఫురత్-అలిక-శశాఙ్కార్ధ-సందర్శ-మీలత్-
నేత్ర-అమ్భోజ-ప్రబోధ-ఉత్సుక-నిభృతతర-ఆలీన-భృఙ్గ-చ్ఛటా-
ఆభే లక్ష్యీ-కృత-విబుధగణ-అపాఙ్గ-బాణాసన-అర్ధ-
-చ్ఛాయే భూరి-భూతి-ప్రసవ-కుశలతే భ్రూ-లతే నః పాలయేతామ్ ।

May LakShminatha's creeper-like eye-brows which are capable of generating bountiful wealth protect us. They look like the half-bent bow, the seat of Vishnu's arrow-like glances at the assembly of Deva's. They look like a line of bumble-bees engaged in waking up the lotus-like eyes which are half closed due
to the moon-like forehead containing the hair-curls looking like the mark on the
moon.
Notes: Glances are traditionally likened to arrows or darts. The eye-brows look like the bows from which the arrows of glances dart in the direction of

assembled Deva's. The forhead looks like the half-moon. The curls of hair on the
forehead look like the mark on the moon. Looking at the moon the lotus-like eyes
are half closed. (Lotuses close as the moon rises). The eye-brows look like a line of bumble bees close to the lotus eagerly engaged in opening the half closed lotuses!

Now the sage looks at the Tilaka mark on Vishnu's forehead:
రూక్షస్మారేక్షుచాపచ్యుతశరనికరక్షీణలక్ష్మీకటాక్ష-
ప్రోత్ఫుల్లత్పద్మమాలావికసితమహితస్ఫాటికైశానలిఙ్గమ్ ।
భూయాత్ భూయో విభూత్యై మమ భువనపతేర్భ్రూలతాద్వన్ద్వమధ్యా-
-తుత్థం తత్పుణ్డ్రమూర్ధ్వం జనిమరణతమఃఖణ్డనం మణ్డనం చ ॥ ४३ ॥

అన్వయః –
రూక్ష-స్మార-ఇక్షు-చాప-చ్యుత-శర-నికర-క్షీణ-లక్ష్మీ-కటాక్ష-
ప్రోత్ఫుల్లత్-పద్మ-మాలా-వికసిత-మహిత-స్ఫాటిక-ఐశాన-లిఙ్గమ్
భువనపతేః భ్రూలతా-ద్వన్ద్వ-మధ్యాత్ ఉత్థమ్ జని-మరణ-తమః-ఖణ్డనమ్ చ తత్
ఊర్ధ్వమ్ పుణ్డ్రమ్ మమ విభూత్యై భూయః భూయాత్ ।

May the 'oordhvapundra' mark of the Vishnu, Lord of the universe, arising in between the creeper-like brows, which dispels the darkness of birth and death be
for my prosperity. The mark looks like a crystal-white symbol of Siva to which LakShmi, weakened by the group of arrows released from the sugarcane-bow of
Manmatha is offering lotus-garlands in the form of her glances.

Notes: Manmatha (cupid) is supposed to be having a bow of sugarcane. LakShmi is
tormented by Manmatha and is constantly looking at the mark on Vishnu's forehead. Her glances are like offerings of lotus garland to symbol of Siva in the form of the mark entreating him to lessen the harshness of Manmatha's arrows, as he is the conqueror of Manmatha!

పీఠీభూతాలకాన్తం కృతమకుటమహాదేవలిఙ్గప్రతిష్ఠే
లాలాటే నాట్యరఙ్గే వికటతరతటే కైటభారేశ్చిరాయ ।
ప్రోద్ఘాట్యైవాత్మతన్ద్రీప్రకటపటకుటీం ప్రస్ఫురన్తీ స్ఫుటాఙ్గమ్
పట్వీయం భావనాఖ్యాం చటులమతినటీ నాటికాం నాటయేన్నః ॥ ४४ ॥

అన్వయః – పీఠీభూత-అలక-అన్తమ్ కృత-మకుట-మహాదేవ-లిఙ్గ-ప్రతిష్ఠే
కైటభ-అరేః వికటతర-తటే లాలాటే నాట్యరఙ్గే ఆత్మ-తన్ద్రీ-ప్రకట-పటకుటీమ్
ప్రోద్ఘాట్య స్ఫుటాఙ్గమ్ ప్రస్ఫురన్తీ ఇయమ్ నః పట్వీ చటుల-మతి-నటీ
భావనాఖ్యామ్ నాటికామ్ నాటయేత్ ।

May our wavering mind like an expert actress glittering and displaying her limbs
play the drama of concentration on the broad stage of forehead of Vishnu, the foe of Kaitabha, after removing the screen of lassitude. On that broad stage of Vishnu's forehead, the crown of Vishnu looks like the linga symbolizing Shiva seated on the ends of curls of hair on the forehead.

Notes: The poet In Shankara visualizes a play called 'concentration' played by his mind on the stage of Vishnu's forehead. In other words, he prays that he may
be able to concentrate on the forehead of Vishnu. The metaphor is further elaborated. When a play begins the screen is pulled aside. In a like manner before concentration begins, lassitude is removed. On the stage there will be a symbol of God placed for worship. The crown of Vishnu on his forehead looks like
the linga, symbol of Shiva.

Shankara looks at the curls of hair around Vishnu's face:
మాలాలీవాలిధామ్నః కువలయకలితా శ్రీపతేః కున్తలాలీ
కాలిన్ద్యారుహ్య మూర్ధ్నో గలతి హరశిరఃస్వర్ధునీస్పర్ధయా ను ।
రాహుర్వా యాతి వక్త్రం సకలశశికలాభ్రాన్తిలోలాన్తరాత్మా
లోకైరాలోక్యతే యా ప్రదిశతు సతతం సాఖిలం మఙ్గలం నః ॥ ४५ ॥

అన్వయః – యా కువలయ-కలితా మాలాలీ వా, కాలిన్దీ హర-శిరః-స్వర్ధునీ-స్పర్ధయా మూర్ధ్ని ఆరుహ్య గలతి ను, సకల-శశి-కలా-భ్రాన్తి-లోల-అన్తరాత్మా రాహుః వక్త్రమ్ యాతి వా ఇతి లోకైః ఆలోక్యతే సా శ్రీపతేః కున్తలాలీ నః అఖిలమ్ మఙ్గలమ్ ప్రదిశతు ।

May the curls of hair of Shripathi bestow us all the time alround prosperity. People look upon it as a garland made of black lotuses or perhaps that river Yamuna is trickling down Vishnu's face to compete with the Ganga over the head
of Shiva, or Rahu is attacking the face under the delusion that it is the full moon.

Notes : River Yamuna is traditionally considered dark as perhaps its water is mildly turbid, which can be observed where Yamuna and Ganga meet.

Now he looks at the hair on Vishnu's head in its entirety:
సుప్తాకారాః ప్రసుప్తే భగవతి విబుధైరప్యదృష్టస్వరూపా
వ్యాప్తవ్యోమాన్తరాలాస్తరలమణిరుచా రఞ్జితాః స్పష్టభాసః ।
దేహచ్ఛాయోద్గమాభా రిపువపురగరుప్లోషరోషాగ్నిధూమ్యాః
కేశాః కేశిద్విషో నో విదధతు విపులక్లేశపాశప్రణాశమ్ ॥ ౪౬ ॥

అన్వయః – భగవతి సుప్తే విబుధైః అపి అదృష్టస్వరూపాః సుప్తాకారాః వ్యాప్త-వ్యోమ-అన్తరాలాః తరల-మణి-రుచా స్పష్టభాసః రఞ్జితాః దేహచ్ఛాయా-ఉద్గమ-ఆభాః రిపు-వపుః-అగరు-ప్లోష-రోష-అగ్ని-ధూమ్యాః కేశిద్విషః కేశాః నః విపుల-క్లేశ-పాశ-ప్రణాశమ్ విదధతు ।

May the locks of hair, which are illumined and colored by the sparkling gem on
the fore head of Vishnu, the foe of Kesi, destroy entirely our bundle of sufferings. When Vishnu sleeps, even the Deva's cannot fully perceive the form of the matted hair which occupies all the skies, They look as if they are the aura emanating from Vishnu's body. They look as if they are clusters of smoke from the fire of anger arising out of burning the incense of bodies of foes.

Notes: The commentator explains that when Vishnu goes into Yoganidra, his matted
hair occupies the whole of the skies. suptA is interpreted as 'matted hair' by the commentator quoting Vaijayanti lexicon, although standard dictionaries do not list it. There is a hint of matted locks of hair being compared to dark clouds too although it is not fully brought out. The sage prays for cutting asunder of all wordly bondages.

Shankara prostrates to the crown of Vishnu:
యత్ర ప్రత్యుప్తరత్నప్రవరపరిలసద్భూరిరోచిష్ప్రతాన-
స్ఫూర్త్యా మూర్తిర్మురారేర్ద్యుమణిశతచితవ్యోమవద్దుర్నిరీక్ష్యా ।
కుర్వత్ పారేపయోధి జ్వలదకృశశిఖాభాస్వదౌర్వాగ్నిశఙ్కాం
శశ్వన్నః శర్మ దిశ్యాత్కలికలుషతమఃపాటనం తత్కిరీటమ్ ॥ ౪౭ ॥

అన్వయః – యత్ర ప్రత్యుప్త-రత్న-ప్రవర-పరిలసత్-భూరి-రోచిః-ప్రతాన-స్ఫూర్త్యా
మురారేః మూర్తిః ద్యుమణి-శత-చిత-వ్యోమవత్ దుర్నిరీక్ష్యా, పారేపయోధి
జ్వలత్-అకృశ-శిఖా-భాస్వత్-ఔర్వాగ్ని-శఙ్కామ్ కుర్వత్ తత్ కిరీటమ్ నః
కలి-కలుష-తమః-పాటనమ్ శర్మ దిశ్యాత్ ।

May the crown of Vishnu, which makes one fancy that they are the glowing flames
of bright Vadava (Sub-oceanic fire) at the further bank of ocean(of milk) endow
us with everlasting beatitude which destroys the darkness due to the wicked Kaliyuga. The piercing rays emanating from the priceless gems set in the crown render Vishnu's form extremely difficult to perceive like the sky brightened by hundreds of suns.

Notes: As per the commentator Vishnu's abode is on Northern bank of milk of
ocean in Shaka island. One is reminded of Bhagavd Gita's description of Viswarupa, 'దివి సూర్యసహస్రస్య భవేద్యుగపదుత్థితా । యది భాః సదృశీ సా స్యాత్ భాసస్తస్య మహాత్మనః ॥'.

Shankara beholds the entire form of Vishnu, after having had the pleasure of looking at parts of the form individually:

భ్రాన్త్వా భ్రాన్త్వా యదన్తస్త్రిభువనగురురప్యబ్దకోటీరనేకాః
గన్తుం నాన్తం సమర్థో భ్రమర ఇవ పునర్నాభినాలీకనాలాత్ ।
ఉన్మజ్జన్నూర్జితశ్రీస్త్రిభువనమపరం నిర్మమే తత్సదృక్షమ్
దేహామ్భోధిః స దేయాన్నిరవధిరమృతం దైత్యవిద్వేషిణో నః ॥ ౪౭ ॥

అన్వయః – త్రిభువనగురుః అపి అనేకాః అబ్ద-కోటీః యదన్తః భ్రాన్త్వా భ్రాన్త్వా అన్తమ్ గన్తుమ్ భ్రమర ఇవ న సమర్థః (సన్), పునః నాభి-నాలీక-నాలాత్ ఉన్మజ్జన్ తత్-సదృక్షమ్ అపరమ్ త్రిభువనమ్ నిర్మమే సః దైత్య-విద్వేషిణః ఊర్జితశ్రీః నిరవధిః దేహామ్భోధిః నః అమృతమ్ దేయాత్ ।

May the resplendent endless ocean-like form of Vishnu, the foe of Daitya's give

us ambrosia (amrita). Brahma, the father of the three worlds, after not being able to reach the boundary in the abdomen of Vishnu even after roaming endlessly

like a bumble-bee for millions of years, got out from the root of the lotus in Vishnu's navel and created a world outside similar to the one inside.
Notes: Evidently the ambrosia the sage seeks is that of MokSha.

Proceeding to conclude the hymn Shankara prays to the ten incarnations of Vishnu:

మత్స్యః కూర్మో వరాహో నరహరిణపతిర్వామనో జామదగ్న్యః
కాకుత్స్థః కంసఘాతీ మనసిజవిజయీ యశ్చ కల్కిర్భవిష్యన్ ।
విష్ణోరంశావతారా భువనహితకరా ధర్మసంస్థాపనార్థాః
పాయాసుర్మాం త ఏతే గురుతరకరుణాభారఖిన్నాశయా యే ॥ ౪౮ ॥

అన్వయః – మత్స్యః కూర్మః వరాహః నరహరిణపతిః వామనః జామదగ్న్యః కాకుత్స్థః
కంసఘాతీ మనసిజ-విజయీ యః భవిష్యన్ కల్కిః చ ఏతే యే గురుతర-కరుణా-భార-ఖిన్న-ఆశయా విష్ణోః అంశావతారాః భువన-హితకరాః ధర్మ-సంస్థాపన-అర్థాః తే మామ్ పాయాసుః ।

May the partial incarnations of Vishnu, namely Matsya, Kurma,Varaha, Narasimha,
Vamana, Parashurama (son of Jamadagni), Rama (Scion of Kakutstha),
Krishna(Slayer of Kamsa), Buddha(Conqueror of Manmatha) and Kalki(Of the
future), who are the benefactors of the worlds and whose mission is to establish Dharma and who are weighed down by extreme compassion protect me.
Notes: It is significant that Shankara has recognized Buddha as one of the ten incarnations. The word hariNa in narahariNapati does not seem to denote a lion
as per standard lexicons. The commentator quotes Harsha where he seems to have
used hariNa to denote a lion.

Shankara reflects on the twin facets of One Reality: Brahman, beyond reach of words and mind and Vishnu, who is ever accessible and provides immeasurable joy:
యస్మాద్వాచో నివృత్తాః సమమపి మనసా లక్షణామీక్షమాణాః
స్వార్థాలాభాత్పరార్థవ్యపగమకథనశ్లాఘినో వేదవాదాః ।
నిత్యానన్దం స్వసంవిన్నిరవధివిమలస్వాన్తసంక్రాన్తబిమ్బ-
చ్ఛాయాపత్త్యాపి నిత్యం సుఖయతి యమినో యత్తదవ్యాన్మహో నః ॥ ౪౦ ॥

అన్వయః – యస్మాత్ వాచః మనసా సమమ్ లక్షణామ్ ఈక్షమాణాః స్వార్థాలాభాత్
పరార్థ-వ్యపగమ-కథన-శ్లాఘినః వేదవాదాః అపి నివృత్తాః యత్
స్వ-సంవిత్-నిరవధి-విమల-స్వాన్త-సంక్రాన్త-బిమ్బచ్ఛాయా-ఆపత్త్యా యమినః అపి
నిత్యం సుఖయతి తత్ నిత్యానన్దమ్ మహః నః అవతు ।

May that Lustre which provides joy even to those who practice self-control, in the guise of a reflection of its self luminous, unlimited, pure formlessness
protect us. Words along with mind and even the Upanishads, which advocate its
existence through indirect meaning having failed through direct meaning, return

(having failed to reach it) from that lustre.

Notes: This is a verse endowed with subtle aspects of advaitic philosophy. The commentary is detailed and riddled with complex advaitic terminology. It is believed that the main import has been conveyed here. Brahman who is formless
and is not accessible to words, mind or even the Upanishads in its infinite mercy shows itself in the form of Vishnu and his incarnations as if through a refexion in an accessible form. Even sages who seek the formless Brahman rejoice
at that Lustre with form. The reference to the Upanishadic statement, ‘yato vAcho nivartante aprApya manasA saha’ is very evident.
The verse refers to different modes through which a word is endowed with a meaning. If one says ga NgAyAM ghoShaH one refers to a village on the banks of
Ganga although the words at first seem to convey that the village is inside the river. A word acquires a meaning different from what it normally conveys through
a mode called lakShaNA, which becomes operative conveying a different meaning in
place of the normal meaning.The verse refers to the fact that all modes through which a word acquires a meaning fail to reach Brahman.

As a mark of his own humility, Shankaracharya pays his obeisance to a Bhagavata-
Vishnu’s devotee:
ఆపాదాదా చ శీర్షాద్వపురిదమనఘం వైష్ణవం యః స్వచిత్తే
ధత్తే నిత్యం నిరస్తాఖిలకలికలుషే సంతతాన్తఃప్రమోదః ।
జుహ్వాజ్జిహ్వాకృశానౌ హరిచరితహవిః స్తోత్రమన్త్రానుపాఠైః
తత్పాదామ్భోరుహాభ్యాం సతతమపి నమస్కుర్మహే నిర్మలాభ్యామ్ ॥ ౫౧ ॥

అన్వయః – యః నిత్యమ్, జిహ్వా-కృశానౌ స్తోత్ర-మన్త్రానుపాఠైః హరి-చరిత-హవిః జుహ్వాత్, ఇదమ్ అనఘమ్ ఆపాదాత్ ఆ చ శీర్షాత్ వైష్ణవమ్ వపుః

నిరస్త-అఖిల-కలి-కలుషే స్వచిత్తే సంతత-అన్తః-ప్రమోదః ధత్తే,
నిర్మలాభ్యామ్ తత్-పాదామ్భోరుహాభ్యామ్ సతతమ్ అపి నమస్కుర్మహే ।

Our obeisances are forever to the pure lotus-like feet of one, who holds in his mind, bereft of all the wickedness (characteristic) of Kaliyuga and having uninterrupted internal happiness, the faultless form of Vishnu from head to foot, while offering oblations of Vishnu's deeds with the chantings of Mantra and Stotra in the fire of the tongue.
Notes: Quite characteristically Shankara stresses on the purity of mind while contemplating the divine formof Vishnu, as one chants the Mantras and the Stotras. Salutation is complete only when it has all the three anga's, namely vAchika(by word), kAyika(by body) and mAnasika(by mind). He uses a metaphor of
oblations to the fire for the chantings of stotras and Mantras. The verse echoes sentiments expressed in several passages in the Gita. 'brahmArpaNaM brahmahaviH brahmAgnau brahmaNA hutam' etc.

As phalashruti, Shankaracharya bestows his benediction to one who recites this hymn with devotion:
మోదాత్పాదాదికేశస్తుతిమితిరచితాం కీర్తయిత్వా త్రిధామ్నః
పాదాబ్జద్వన్ద్వసేవాసమయనతమతిర్మస్తకేనానమేద్యః ।
ఉన్ముచ్యైవాత్మనైనోనిచయకవచకం పఞ్చతామేత్య భానోః
బిమ్బాన్తర్గోచరం స ప్రవిశతి పరమానన్దమాత్మస్వరూపమ్ ॥ ౫౨ ॥

అన్వయః – యః ఇతి రచితామ్ త్రిధామ్నః పాదాదికేశస్తుతిమ్ మోదాత్ కీర్తయిత్వా పాద-అబ్జ-ద్వన్ద్వ-సేవా-సమయ-నత-మతిః మస్తకేన ఆనమేత్, సః ఆత్మనా ఏనః-నిచయ-కవచకమ్ ఉన్ముచ్య పఞ్చతామ్ ఏత్య భానోః బిమ్బ-అన్తః-గోచరమ్ పరమానన్దమ్ ఆత్మస్వరూపమ్ ప్రవిశతి ।

One who, after reciting with joy Vishnu's Padadikesantastotra thus composed bows
his head to (Vishnu) intent on serving his lotus feet, enters ultimate bliss of Brahman, who becomes visible through the solar orb, when he casts off his mortal

coil.
Notes: To point out that in this hymn he has all along prayed only for the ultimate realization of Brahman,the only wish worthwhile striving for, Shankarabhagavatpada emphasises that aspect at the end.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యస్య శ్రీగోవిన్దభగవత్పూజ్యపాదశిష్యస్య
శ్రీమచ్ఛంకరభగవతః కృతౌ విష్ణుపాదాదికేశాన్తస్తోత్రం సమ్పూర్ణమ్ ॥

Thus comes to completion Vishnupadadikesantastotra among the works of PramahamsaparivrAjakAcharya Shri Shankarabhagavan, who is a disciple of the
revered Govindabhagavatpujyapada.
శంకరాచార్యరచితా విష్ణుస్తుతిరియం హరేః ।
కృపయా తస్య సమ్ప్రీత్యై ఆంగ్లవాణ్యాం కృతార్పితా ॥

Encoded, proofread, and translated with commentary by GSS. Murthy murthygss at gmail.com

.. shrIVishnupAdAdikesAntastotram ..
Searchable pdf was typeset using generateactualtext feature of XƎLaTeX 0.99996
on September 11, 2017

Please send corrections to *sanskrit@cheerful.com*